

Boekbesprekingen

Het Drentse Landschap, onder redactie van J. Abrahamse, S. Bottema, M. H. Buruma, H. W. de Vroome, H. T. Waterbolk. 296 pp. Uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Stichting Het Drentse Landschap. De Walburg Pers, f 29,50.

Het voorliggende boek beschrijft vele facetten van het Drentse landschap, hetgeen blijkt uit de indeling in de volgende hoofdstukken: 1. Ontstaan van het Drentse landschap. 2. Historisch kultuurlandschap. 3. Veranderingen in het landschap sinds 1970. 4. Beleving van natuur en landschap. 5. Natuur- en landschapsbescherming. 6. Toekomst van het Drentse landschap. 7. Stichting Het Drentse Landschap. Dat de behandeling van de onderwerpen op zeer deskundige wijze geschiedt, blijkt al direct uit de lijst van de 25 auteurs met veel regionale kennis van en grote betrokkenheid met het gebied.

Vanuit het geologisch ontstaan worden de vegetatie- en occupatiegeschiedenis behandeld op een zeer overzichtelijke wijze. Toch had nog iets meer benadrukt kunnen worden dat de vruchtbaarheid en hiermede de mogelijkheid tot bewoning van het Drentse territorium zeer sterk afhankelijk is van het voorkomen van de keileem, ook al ligt deze maar op enkele plaatsen in de bewortelbare bovengrond. Het doorzakkende zure water van de humuspodsolen van de heidegronden tast de verweerbare mineralen aan, die in de keileem in grotere hoeveelheden aanwezig zijn dan in in welk ander moedermateriaal in onze zandgebieden. En juist dit verrijkte grondwater geeft in de brede vlakke dalen, waar door erosie de keileem ontbreekt, voldoende vruchtbaarheid voor het ontstaan van elzenbroek, al of niet met ophoping van broekveen, dat gelukkig te asrijk was om als brandstof vergaard te kunnen worden. Via de veehouderij heeft men de vruchtbaarheid uit de dalen weer terug kunnen brengen naar die plaatsen op het Drentse plateau, waar de

overige omstandigheden voor het uitoefenen van akkerbouw het gunstigst waren. Dat waren de plaatsen op de plateauranden waar bij goede ontwatering op enigszins lemige gronden onder rijk loofbos een bruine bosgrond ontstaan was.

Tot ongeveer 100 jaar geleden leefde de agrarische bevolking hoofdzakelijk op niveau van zelfvoorziening. Ondanks de grote inspanning bij de mestwinning, waarbij de heidegronden en de madelanden sterk verarmden, waren de opbrengsten op het bouwland erg laag, minder dan 1000 kg rogge per ha. De mogelijkheden tot het in cultuur brengen van de heidegronden waren zeer beperkt door het optreden van de ontginningsziekte, die 60 jaar geleden pas als kopergebrek herkend werd. Enigszins paradoxaal is dat de afgegraven oligotrofe veengebieden tot de betere cultuurgronden ontgonnen konden worden door de aanvoer van stadscompost als retourvracht van de turfschepen.

De ziekte der essen, in het boek nog toegeschreven aan fosfaatgebrek, maar volgens recente onderzoeken meer een zuurgraad-, eventueel een kalkgebreksverschijnsel, was zo ernstig dat men 100 jaar geleden zelfs voorspelde dat het gemengde zandbouwlandbedrijf ten dode opgeschreven was. Dat zou dus betekend hebben, dat zonder de moderne bemestingsmethoden in onze industriële samenleving, van het Drentse esdorpenlandschap niets overgebleven zou zijn. Misschien is het ook goed om op te merken dat de essen vroeger ondanks kleinschalige eigendoms- en gebruiksverhoudingen, door de overheersende roggeverbouw visueel geen kleinschalige indruk maakten.

Was de ontbossing een zeer geleidelijke verandering van het landschap, de ontwatering en afgraving van de venen in de late middeleeuwen onder invloed van de kloosters, was een grote ingreep; in de 19-de eeuw gevolgd door de aanleg van kanalen en wegen. De moderne landbouw had de schapenhouderij niet meer nodig, zodat in de dertiger jaren de grote aaneengesloten boscomplexen door de staat konden worden aangelegd. Het probleem van de hier toen geïntroduceerde Amerikaanse Vogelkers wordt in de publicatie gebagatelliseerd door te suggereren dat deze met succes bestreden kan worden. Een onverwacht accent geeft het verhaal van het Drentse landschap in de kunst, met o.a. een afbeelding van een schilderij van Vincent van Gogh.

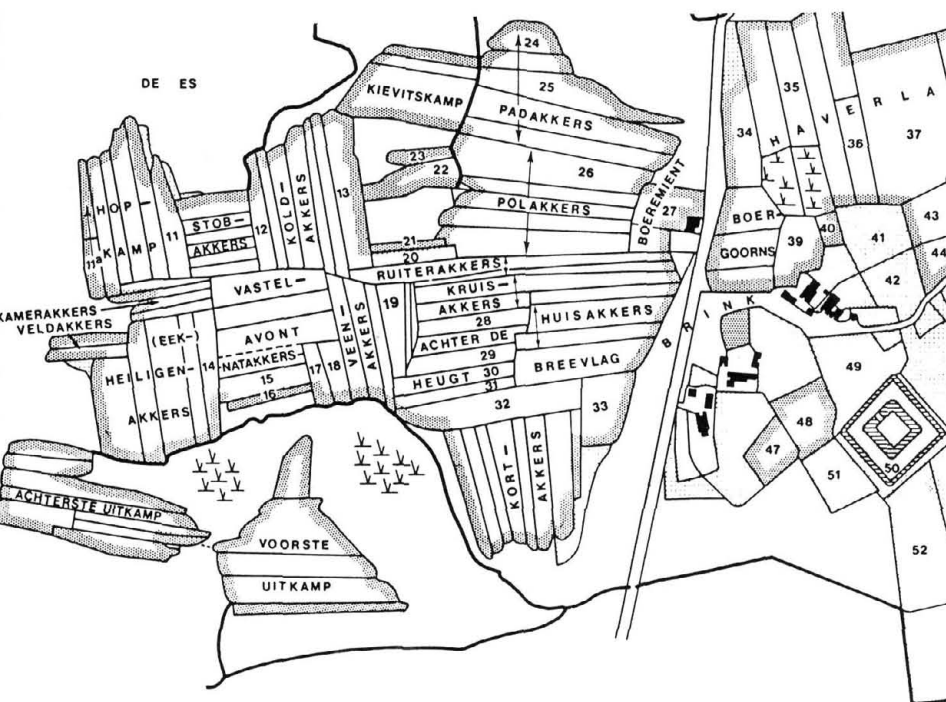
Het boek kan een belangrijke bijdrage leveren aan het beter begrijpen van het ontstaan van het Drentse landschap en daarmee het waarderen van dit landschap, want is de waardering vaak niet terug te brengen tot het feest der herkenning?

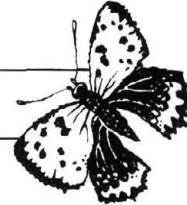
K. J. Hoeksema

Grondgebruik ± 1835
en veldnamen

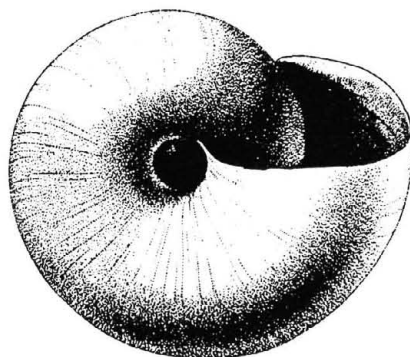
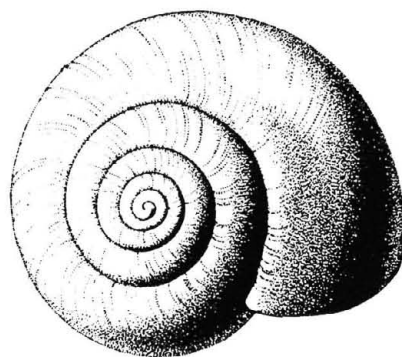

0 300 m

E. Gittenberger, W. Backhuys & Th. E. J. Ripken, 1984. **De Landslakken van Nederland** (2e druk). Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. Natuurhistorische Bibliotheek nr. 37. 184 pag., 192 fig., 102 verspreidingskaartjes. Prijs ingenaaid f 32,- (voor leden van de K.N.N.V. f 24,-). Rechtstreeks te bestellen onder gelijktijdige overmaking van het verschuldigde bedrag op girorekening 130.28 t.n.v. Bureau K.N.N.V., B. Hoogenboomlaan 24, 1718 BJ Hoogwoud.

Het is zeer verheugend thans de tweede druk van "De Landslakken van Nederland" te mogen begroeten, want al bij het eerste verschijnen in 1970 bleek dit standaardwerk in een zeer grote behoefte te voorzien. Samen met het uit 1933 daterende (welhaast klassiek geworden) werk van Tera van Benthem Jutting: "Gastropoda Prosobranchia et Pulmonata" in de Fauna van Nederland (aflevering 7), dat helaas nooit herdrukt zou worden, heeft het veel bijgedragen tot een vermeerdering van de belangstelling in de studie van de vaderlandse malacologie (weekdierkunde). Het trio Gittenberger, Backhuys en Ripken heeft geïnteresseerden in de Nederlandse landslakken dan ook zeer aan zich verplicht. Gezien de eerste druk van "De Landslakken van Nederland" al geruime tijd is uitverkocht, is het een uitermate gelukkige zaak te noemen, dat de vraag naar een "herdruk", dankzij de financiële steun van het Prins Bernhard Fonds, gehonoreerd kon worden. Het is echter toch wel wat meer dan alleen maar een "herdruk" geworden, en dat ondanks de goede opzet en de geslaagde uitwerking van de eerste uitgave in 1970. In deze tweede druk worden 102 soorten landslakken behandeld. Daaronder bevinden zich zes voor ons land nieuwe soorten, die in de periode 1969-1983 zijn ontdekt.

Niet alleen het "gezicht" van het boek is veranderd, ook de inhoud heeft vrij aanzienlijke wijzigingen ondergaan. Zo is allereerst de inderdaad besmettelijke kaft van de eerste uitgave vervangen door een geplastificeerde (witte) kaft, die nu beter tegen een vochtige hand bestand is. Verder is het formaat van deze nieuwe uitgave zowel in de hoogte als in de breedte iets verkleind, ten gevolge waarvan het boek wat plezieriger hanteerbaar is geworden. Wat het gebruik ook zeker gunstig zal beïnvloeden is het feit, dat de afbeeldingen nu binnen de tekst zijn gebracht,

hetgeen veel hinderlijk bladeren zal voorkomen. Jammer is echter, dat vele van deze nog steeds uitstekende afbeeldingen iets aan (detail)kracht hebben verloren ten opzichte van die uit de eerste druk. Maar een pluspunt is de duidelijker en wat vettere druk van de tekst dan voorheen, hetgeen de leesbaarheid in gunstige zin zal beïnvloeden.

Belangrijk is dat de wetenschappelijke naamgeving weer is bijgewerkt, hetgeen echter op meerdere plaatsen een vrij ingrijpende verandering teweeggebracht heeft. Behalve de wetenschappelijke namen zijn nu ook de Nederlandse namen vermeld, een toevoeging, die in educatieve kringen zeker waardering zal ondervinden. Ook zijn de verspreidingskaartjes, die de plaats van voorkomen van de Nederlandse landslakken in beeld brengen, opnieuw ter hand genomen. Ingevoerd is het systeem van de EIS-Nederland (de Stichting "European Invertebrate Survey - Nederland"), waarbij Nederland in hokken van 10 bij 10 km is ingedeeld. Het is nu zo, dat niet de tot nu toe bekende vindplaatsen zijn aangegeven, maar de hokken van 10 bij 10 km waarin deze vindplaatsen voorkomen. Helaas is geen register opgenomen waaruit buiten de tekst om valt af te lezen, waar het verspreidingskaartje van een bepaalde soort in het boek te vinden is. Voorts betreurt ik, dat de goede gewoonte verlaten is om in het wetenschappelijk register het op de soort betrekking hebbende toevoegsel (epitheton specificum), vergezeld te doen gaan van de geslachtsnaam.

Overigens blijft, ontdaan van alle (welwillende) kritiek, "De Landslakken van Nederland" een nieuwe mijlpaal in de ontwikkeling van de Nederlandse malacologie. Ik kan de aanschaf van dit werk dan ook van harte aanbevelen.

D. van den Tooren.

Jac. P. Thijsse, **De bloemen en haar vrienden**. Uitg. Zomer & Keuning Boeken BV, Ede, 1934, 1984. 93 pp. geïll. Prijs f 27,90.

"Ge begrijpt, dat we aan al deze dingen nog lang niet uitgekeken zijn en dat er hoogstwaarschijnlijk met de bloemen en insecten nog heel wat gebeurt, waar we geen erg in hebben. Het nieuwtje is er nog lang niet af", zo besluit Thijsse in 1934 zijn geanimeerd geschreven verhaal over de betrekkingen tussen bloemen en hun bezoekers in het Verkade-album: "De bloemen en haar vrienden". Deze uitspraak geldt nog steeds en er is in die tussenliggende 50 jaar eigenlijk geen populaire uitgave verschenen die dit boek evenaart in opwekking tot waarneming, bewondering en studie van het insectenleven in

tuin, berm en veld, iets waartoe behalve de originele tekst, ook de uitstekend gereproduceerde (iets blauwer, maar scherper dan in de oorspronkelijke uitgave) aquarellen van H. Rol en J. Voerman — stuk voor stuk kunstwerkjes — uitnodigen. Deze door P. Zonderwijk in een geleide bijgewerkte heruitgave komt op een juist moment. Immers de tijd breekt aan dat we in de bermen dankzij het terugkomen van een gevarieerde vegetatie weer meer insecten mogen verwachten. (Zie ook onder "Mededelingen").

V. de Meester - Manger Cats

Vogelkalender 1985

Met de uitgave van de Vogelkalender 1985 wordt door de CCBV en de Stichting Het Vogeljaar de traditie voortgezet: in handig formaat (22 x 30 cm) met een duidelijk tweewekelijks kalendarium, worden 25 schitterende vogelfoto's in kleur geboden. Het zijn recente opnamen van 10 van onze beste vogelfotografen, o.a. Frits van Daalen, Frits Hout-

kamp en Hans Schouten met teksten van Jaap Taapken en Henk J. Lichtenbeld. De Vogelkalender 1985 is te bestellen door overschrijving van f 13,50 op postrek. 4325 t.n.v. penningm. Kalenderfonds, Bellaertsstraat 16, 6721 WB Bennekom. Er is ook een franstalige editie.

Vragen en mededelingen

N.B. U wordt er op geattendeerd dat de acceptgirokaart voor de betaling van uw abonnement op het omslag van dit nummer is bevestigd. Vriendelijk verzoek spoedig uw abonnement te voldoen. Degenen die reeds betaald hebben ontvangen geen acceptgirokaart.

Voor vragen, adreswijzigingen of klachten betreffende abonnement, evenals voor het aanvragen van een proefnummer, richt men zich tot: Administratie De Levende Natuur, Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland.

Reptielendag WARN. De Werkgroep Amfibien en Reptielen Nederland (WARN) organiseert op zaterdag 2 maart a.s. een Reptielendag te Nijmegen, betr. oecologie, bedrei-

ging en bescherming, o.a. heidebeheer. Op-gave (voor 1 febr.): WARN-secretariaat p/a Kemperbergerweg 47, 6816 RM Arnhem.

Studiedag Gemeentelijke Landschapsbeheersplannen. Het Stichts Landschapsbeheer organiseert een studiedag Gemeentelijke Landschapsbeheersplannen, welke zal worden gehouden op 8 febr. as. in het Muziek-

centrum Vredenburg te Utrecht. Aanvang 9.30 uur, tot ong. 16.00 uur. Kosten f 20, - inclusief lunch, thee en koffie. Opgave en inlichtingen: tel. 030-765534 bij F. ter Maten of J. Bonenkamp.

"Poesie in het landschap". Onder deze titel exposeert Anneke Dekker haar pastels en aquarellen, gemaakt in natuurterreinen, o.a. De Hoge Veluwe. De tentoonstelling is te bezichtigen tot 25 febr. in kasteel Groeneveld,

Nationaal Centrum voor bos, natuur en landschap van het Staatsbosbeheer te Baarn. Openingst.: di., wo. en vr. 10.00-17.00 uur; za. en zo. 12.00-17.00 uur.

Ministerraad akkoord met ontwerp-vogelwet

De ministerraad is op 26 oktober jl. akkoord gegaan met een voorstel voor een nieuwe Vogelwet, die de bestaande "Vogelwet 1936" moet gaan vervangen. Deze vervanging is niet alleen nodig in verband met veranderde inzichten omtrent natuurbescherming, maar tevens in verband met de totstandkoming van een aantal internationale regelingen, zoals, de zogenaamde EEG-Vogel-richtlijn. Het voorstel is om advies aan tal van instanties en organisaties toegezonden. Van deze adviezen is een aantal opmerkingen overgenomen.

Met het oog op de aanpassing van de verouderde Vogelwet aan de nieuwe inzichten en internationale regelingen bevat het voorstel een aantal, in vergelijking met de bestaande Vogelwet, aangescherpte bepalingen. Deze maken een grotere bescherming van vogelsoorten mogelijk dan voorheen.

Zo wordt conform de Vogel-richtlijn thans voorgesteld uit vogels verkregen produkten onder de verschillende verbodsbepalingen te brengen. Eveneens behelst het voorstel de nieuwe verbodsbepaling vogels te veront-rusten, met name in de broedperiode. Daarnaast voorziet het voorstel in een verbod tot het onder zich hebben en verhandelen van bepaalde middelen om vogels te doden of te vangen. Uit een oogpunt van controle is dit een doeltreffender bepaling dan de bestaande die het gebruik van dergelijke middelen verbiedt.

Voorts bevat het voorstel de mogelijkheid een ring- en registratiesysteem voor kooivogels in te voeren. Voor jachtvogels wordt een dergelijk systeem verplicht. Als jachtvogel blijven alleen de havik en de slechtvalk gehandhaafd.

Het zoeken en rapen van eieren is verboden. Wel blijft het voorstel de mogelijkheid bieden het zoeken en rapen van kievitseieren in een bepaalde periode van het jaar toe te staan. Dit zoeken en rapen moet dan wel overeenkomstig de EEG-richtlijn onder strict gecontroleerde omstandigheden en selectief geschieden. Het prepareren van vogels wordt ook aan banden gelegd. Vergunningen kunnen slechts nog voor educatieve of wetenschappelijke doeleinden worden verleend. Voor het overige vindt vergunningverlening niet meer plaats. Reeds op grond van de bestaande Vogelwet verleende vergunningen blijven van kracht.

Tenslotte behelst het voorstel een betere afstemming met de Jachtwet. Hierdoor wordt in een systeem voorzien waarbij vogelsoorten eventueel van het beschermingsregime van de ene naar dat van de andere wet kunnen worden overgeheveld. Overheveling van soorten vindt slechts plaats op basis van bepaalde criteria en nadat de Natuurbeschermingsraad en de Jachtraad zijn gehoord.

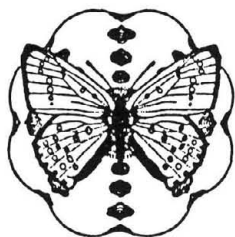
Het wetsvoorstel wordt om advies naar de Raad van State gezonden.

Uiterwaarden symposium.

Op initiatief van de Gelderse Milieufederatie zal met acties, excursies, tentoonstellingen en propaganda op lokaal, regionaal en provinciaal niveau de aandacht worden gevestigd op de uiterwaarden als waardevolle halfnatuurlijke landschappen. Het merendeel zal plaats vinden gedurende de Uiterwaarden-week die

zal worden gehouden van 16 tot en met 26 mei a.s. met als hoogtepunt het Uiterwaardensymposium op 23 mei in het Provinciehuis te Arnhem. Inl. Gelderse Milieufederatie, Jansbuitensingel 3, Arnhem, tel 085-515069. Onderwerp: **Beleid en beheer betreffende uiterwaarden.**

De Nederlandse Entomologische Vereniging verenigt belangstellenden in onze insectenfauna en in enkele verwante groepen van ongewervelde dieren. Zowel amateur- als beroepsentomologen zijn onder haar leden te vinden. De vereniging probeert ook naar buiten toe de belangstelling voor deze diergroepen te stimuleren. Het bevorderen van het beschermen van terreinen en het waarborgen van leefomstandigheden rekent zij eveneens tot haar taak.

Wegbermen nog beter voor insecten

Het beheer van onze wegbermen, spoorwegaaluds, oevers van kanalen etc. is reeds zeer verbeterd vooral dankzij het werk van Prof. Dr. P. Zonderwijk die de beheerders heeft kunnen overtuigen om minder frequent te maaien (één of tweemaal per jaar), het maaisel af te voeren en het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen te vermijden, om aldus toe te werken naar verschraling en naar een grotere diversiteit in de vegetatie. De late maaibeurt, dus na de bloei van de meeste kruiden, komt de bloemzoekende insecten ten goede. Bloembezoek is echter niet alles, zo schrijft de Commissie voor Inventarisatie en Natuurbescherming van de Nederlandse Entomologische Vereniging in een open brief, waarin zij pleit voor een verdere verbetering van het bermbeheer in het belang van de daar voorkomende insecten. Daarbij is het volgende van belang:

"Naast het lang aanwezig zijn van voedsel (plant en dier) moeten we ook nog denken aan de mogelijkheden van overwinteren, zodat de cyclus met succes voltooid kan worden. Of er nu als ei, larve, pop of imago overwintert wordt, er moet in ieder geval aan de ruimtelijke voorwaarden worden voldaan: zaaddozen, holle stengels (van braam bijv.), bloemhoofdjes en dichtgesponnen bladeren bieden onderdak. De populaties van diverse soorten zullen er wel bij varen, wanneer plaatselijk eens wat van dergelijke plantdelen blijft staan. Dat kan bereikt worden door niet ieder jaar alles te maaien, maar hier en daar eens een rand te laten staan. Dat stuk kan dan het volgend jaar weer gewoon mee

gemaaid worden, terwijl dan weer eens een ander stuk ontzien wordt. Dat kan het beste allemaal kleinschalig gebeuren: een pluk hier, een rand daar, een strook langs braamstruweel of struiken en heggen, laten staan. Vooral dat laatste is van belang omdat in die overgang van kruidenlaag naar struiken een zoomvegetatie moet ontstaan, waarin insecten altijd in grote variatie voorkomen. Dit type vegetatie biedt bovendien bescherming aan vele dieren: spinnen, hooiwagens, pissebedden, slakken.

Eigenlijk zou het resultaat van gewijzigd beheer goed gevolgd moeten worden: inventariseren nu, tellingen op gezette tijden. Vooral de diversiteit zou een goede graadmeter voor verbetering zijn. Voorlopig betwijfelen wij of dit allemaal haalbaar is en daarom geven wij de voorkeur aan het stimuleren van bijgesteld beheer zonder speciaal begeleidend onderzoek.

De situatie verschilt van plaats tot plaats erg en het is daarom moeilijk algemene richtlijnen te geven. Veel zal afhangen van de feeling van de plaatselijke beheerders en van de voorlichting die wordt gegeven. Door het Ministerie van Landbouw en Visserij zijn aan Prof. Zonderwijk een drietal voorlichters toegevoegd, die kosteloos om advies kunnen worden gevraagd (Adviesgroep voor Vegetatiebeheer). We zijn duidelijk op de goede weg en met een beetje verder denken en bijsturen kan het voordeel nog vergroot worden," aldus de Nederlandse Entomologische Vereniging (secretariaat, Postbus 9517, 2300 RA Leiden).

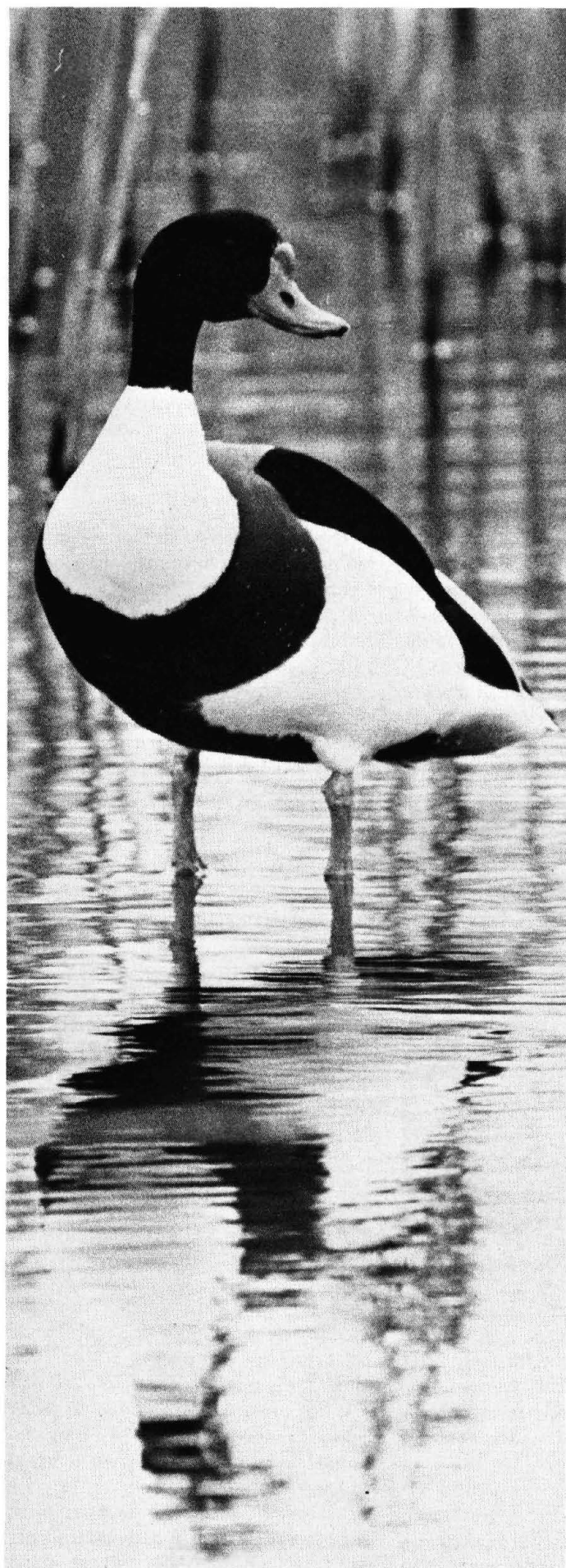

Vereniging Waterwerk gaat verwaarloosde sloten met handkracht schoonmaken.

Met de kleine slootjes is het in ons land slecht gesteld. Zij vallen buiten het toezicht van de Waterschappen, die met een jaarlijkse "schouw" controleren of aanwonenden van sloten en wetingen deze voldoende hebben geschoond zodat de doorstroming van het water onbelemmerd kan plaatsvinden. In De Bilt werd 19 november j.l. de Vereniging "Waterwerk" opgericht, die met de steun van vrijwilligers bedreigde slootjes met handkracht gaat schoonmaken. Zo kan de enorme verarming worden tegengegaan, die nu plaatsvindt door milieuverontreiniging en bemesting. Juist in de kleine sloten begint het planten- en dierenleven dat zo kenmerkend is voor het Hollandse landschap. Door grootschalig beheer van weidegronden voorkomen kleine sloten. Zij lopen de kans op den duur met puin en afval te worden dichtgeschoven.

Inlichtingen: Joop Bonenkamp, Nassaustraart 34, Utrecht. tel. 030-52009.

Gebruikmakend van sloothaken, kant-schroef en baggersleutel werd in Houten de eerste sloot geschoond met vrijwilligers van de vereniging Waterwerk.

H. Hamsen Bergeend

Inhoudsopgave

Meerjarenplan Bosbouw. Future Forestplan of the Dutch government. J. L. J. Hendriks **34**

De gezondheid van de bossen. The health conditions of Dutch forests. W. M. J. den Boer **39**

Luchtverontreiniging door ammoniak en de rol van mycorrhiza in een grovedennenbos. Airpollution by ammonia and the role of mycorrhizal flora in a plantation of Scotch pine. A. L. Bosch **42**

Zure regen. Bert Verhoef **45**

Een handboek voor het inventariseren van vogels. P. F. M. Opdam **46**

Voorjaar. M. Vasalis **48**

De Krammer wordt zoet: vogels vaarwel. J. A. Everaers **50**

Bodem en vegetatie van de Wylré-akkers (Zuid-Limburg): van bouwland naar krijthellinggrasland. Soil and vegetation of the Wylre-fields (South-Limburg): the development of chalk grasland on derelict arable land. J. Schaminée en S. Hennekens **53**

Eredoctoraat voor J. Landwehr. V. Westhoff **60**

Boekbesprekingen **62**

Vragen en mededelingen **63**